

UNIWERSYTET ZIELONOGÓRSKI

WYDZIAŁ PEDAGOGIKI, PSYCHOLOGII I SOCJOLOGII

Katarzyna Miłek

Twórczość dzieci w zabawach przedszkolnych

AUTOREFERAT

Zielona Góra 2018

Przez okres ostatnich kilku lat przygotowałam rozprawę doktorską pt. *Twórczość dzieci w zabawach przedszkolnych* pod kierunkiem Pani Promotor dr hab., prof. UZ Marzenny Magdy-Adamowicz.

Wybór tematu dysertacji związany jest z moimi zainteresowaniami problematyką twórczości dzieci będących w wieku przedszkolnym oraz fenomenem twórczości, twórczych zabaw i twórczością językową.

Dzieci poznają otaczający ich świat, rozwijają procesy poznawcze, społeczne i emocjonalne poprzez zabawę. Zabawa jest dla dziecka ważną czynnością, której poświęcają całą swoją uwagę. Jest ona atrybutem ich dzieciństwa. Zabawa prowadzi także do rozwoju języka twórczego. Język stanowi narzędzie porozumiewania się z innymi. Uczą się dźwięków mowy, ich znaczenia, a także służy do rozwijania aktywności. Ponieważ dzieci uczą się poprzez zabawę, również język podczas nich podlega rozwojowi. Istnieje wiele pozycji w literaturze podmiotu, które poddają analizie problematykę zabawy i twórczości dzieci. Jednak nadal nie ma jednoznacznych odpowiedzi dotyczącej związku zachodzącego między twórczością dzieci w czasie różnego rodzaju zabaw a rozwojem języka. Problematyka ta nie została wyczerpana w literaturze przedmiotu. Ciągłe pojawiają się nowe pytania, w tym zakresie.

Dlatego w swoich penetracjach skupiłam się nad wpływem zabawy na rozwój twórczości dzieci przedszkolnych. Prezentowana dysertacja mojego autorstwa miała na celu pogłębienie wiedzy na temat wpływu zabaw twórczych na twórczość dzieci 5-letnich (zwracając szczególną uwagę na język twórczy, proces twórczy, zachowania twórcze i dzieło).

Tytuł rozprawy sformułowałam nadrzędnie wobec problematyki studiów i badań własnych.

Rozprawa składa się z trzech rozdziałów poprzedzonych wstępem.

W części pierwszej starałam się przedstawić w oparciu o literaturę twórczość dzieci 5-letnich w zabawach. Przedstawiłam stanowiska pedagogów i badaczy na temat fenomenu twórczości, jego wymiary i atrybuty. S. Popek jest zdania, że twórczość „wiąże się w naszych czasach ze wszystkimi możliwymi rodzajami aktywności człowieka, wyrażającymi się w formie przedmiotu bądź idei”.

Za Popkiem wyróżniam twórczość w sensie:

- obiektywnym (wg Nęckiego – przez duże „T”, Kozielskiego – historyczną), czyli człowiek tworzy coś oryginalnego, co rozwija daną dziedzinę (np. nauki, sztuki), a czasami też nią wstrząsa;

- subiektywnym (wg Szmidta – codzienna, Nęckiego – przez małe „t”, Kozielskiego - powszechna), człowiek tworzy coś, co już istnieje, a o tym nie wie oraz proces tworzenia przyczynia się do jego rozwoju.

Przedstawiłam funkcjonujące w literaturze elitarne i egalitarne podejście do twórczości oraz koncepcje twórczości w pedagogice. W literaturze wyróżnia się cztery aspekty twórczości tzn.:

- ***dzieło twórcze*** istotne jest jego znaczenie dla społeczeństwa lub jego grupy;
- ***aspekt procesualny***, który koncentruje się na procesie tworzenia,
- ***cechy osobowości***, w którym uwzględnia się cechy osoby twórczej,
- ***aspekt stymulatorów – inhibitorów***, czyli czynników zewnętrznych rozwijających lub hamujących proces tworzenia.

Na tej podstawie rozróżniamy dwa podejścia wobec twórczości:

- elitarne – wybitne jednostki tworzą oryginalne dzieła, które rozwija jakąś dziedzinę nauki;
- egalitarne – każdy ma cechy twórcze, ale rozwinięte w różnym stopniu i natężeniu oraz nie każda jednostka te cechy rozwija.

Zatem w pracy przyjmuję za twórczość jej sens subiektywny i podejście egalitarne.

W dalszej części rozdziału pierwszego wyjaśniłam, na czym polega specyfika twórczości dzieci oraz jakimi cechami charakteryzuje się dziecko twórcze, jakie są funkcje twórczości dziecięcej oraz formy aktywności twórczej dzieci.

Na podstawie literatury przedmiotu przyjmuję, że dziecko w sposób naturalny jest twórcą, co wynika z potrzeby biologicznej, dzięki czemu zaspokaja ono je, jednocześnie się rozwijając (Robert Gloton i Claude Clero).

„Twórczość dzieci należy rozpatrywać i oceniać z zastosowaniem kryterium oryginalności i użyteczności, definiowanych jednak w odniesieniu do indywidualnego rozwoju dziecka, a nie w stosunku do szerszych, obiektywnych norm” (M. Magda-Adamowicz).

Podczas tworzenia dzieci uczą się, wzbogacają swoją wiedzę o otaczającym ich świecie, nabywają nowe umiejętności i wiadomości. Twórczość dzieci spełnia określone funkcje, czyli: rozwojową, ekspresyjną, socjalizacyjną, terapeutyczną i edukacyjną (M. Magda-Adamowicz, I. Paszenda).

Twórczość dzieci przejawia się w ich codziennej aktywności, tj.: motorycznej, sensorycznej, intelektualnej, emocjonalnej (Popek, Magda-Adamowicz).

W literaturze można spotkać się z podziałem aktywności dzieci na 10 form: zabawową, słowną, plastyczną, muzyczną, ruchową, techniczną, aktorską, ruchowo-muzyczną, słowno-plastyczną, matematyczną (w tym geometryczną) (M. Magda-Adamowicz). W swojej pracy skupiam się na twórczości słownej i twórczej zabawie.

Rozdział pierwszy w całości oparty na literaturze przedmiotu zawiera również informacje o rozwoju języka mówionego dzieci w przedszkolu, jego cechy, składniki i funkcje. Przedstawiłam również informacje, w jaki sposób następuje rozwijanie ustnych wypowiedzi dzieci. Rozwój mowy u dziecka ma podłoże genetyczne i zależy od właściwości wrodzonych organizmu, lecz występuje tylko w kontakcie ze środowiskiem społecznym (G. Demel). Mówienie jest sprawnością i trzeba się jej uczyć, tak jak wszelkich innych sprawności. Jest to możliwe dzięki sukcesywnemu dojrzewaniu różnych organów mowy.

Zasób słownictwa, jakim dysponuje dziecko, ma duże znaczenie w procesie komunikowania się w grupie, z otoczeniem, kształtowania różnorodnych form działalności dziecka, rozwoju psychicznego. Dzieci w wieku przedszkolnym tworzą wiele nowych słów, tzw. neologizmów. One bawią się słowami, potrafią rymować, dostrzegać różnego rodzaju niuanse językowe, zauważają wieloznaczność wyrazów. Odchodzą też od bardzo dosłownego rozumienia słów i wyrażeń. W ich języku zaczynają pojawiać się wyrażenia, zwroty, słowa o znaczeniu metaforycznym (E. Filipiak, 1996). Pięcio- i sześciolatek posługuje się wszystkimi częściami mowy, kategoriami gramatycznymi oraz schematami składniowymi polszczyzny.

Wpływ na ostateczną jakość posługiwania się językiem ma rozwój mowy, poziom inteligencji dziecka i związany z tym poziom ogólnej wiedzy o świecie, wzorce językowe, wśród których dziecko się wychowuje, oraz ilość i jakość bodźców językowych dostarczanych przez opiekunów od pierwszych miesięcy życia. Zadaniem nauczycieli w przedszkolu jest kształtowanie sprawności mówienia i myślenia dzieci, które uczą się poprawnych i swobodnych wypowiedzi podczas zajęć i zabaw.

Ostatnią część rozdziału pierwszego poświęcono problemowi sensu zabawy w życiu dziecka przedszkolnego. Skupiłam się tu na przedstawieniu klasyfikacji zabaw oraz omówiłam zabawy twórcze i odtwórcze oraz organizację i strategię zabaw twórczych. Na podstawie literatury przedmiotu zabawa jest swobodną, przyjemną aktywnością wspartą bogatą wyobraźnią, co pozwala tworzyć nową rzeczywistość. Treść zabaw pochodzi głównie z życia społecznego, ma ono charakter twórczy i prowadzi do samodzielnego poznania i przekształcania rzeczywistości. Zabawa zwłaszcza w wieku przedszkolnym jest zabawą, ale też pracą, dzięki czemu dzieci uczą się i działają (W. Okoń). Dla dziecka w wieku

przedszkolnym zabawa jest niezbędna w jego rozwoju. Zabawa jest zawsze aktywnością podejmowaną przez dzieci spontanicznie, z własnej woli, często wbrew oczekiwaniom otoczenia. Jest ona bezproduktywna i bezinteresowna. Sprawia ona dzieciom przyjemność i spełnia ich marzenia i fantazje. Zabawa jest przeznaczona głównie dla dzieci. Dzięki zabawie dziecko poznaje otoczenie, jego oczekiwania, zdobywa bezpośrednio samodzielnie i wiedzę o otaczającym świecie. Przez obserwowanie i wzorowanie się na zachowaniach i zwyczajach ludzi dorosłych mimowolnie przyswaja zasady funkcjonowania świata społecznego, ale także poznaje zasady.

W zabawie dziecka dostrzegamy pierwiastek twórczy. W zabawach twórczych wykazuje się ono myśleniem twórczym (płynnością, giętkością myślenia, dostrzeganiem i wrażliwością na otaczające problemy); zachowaniem twórczym (nonkonformizmem i heurystycznością). Dzieci w przedszkolu podczas zabaw mają możliwość realizowania zabaw twórczych, w których występuje przynajmniej jeden pierwiastek twórczy, tj. twórcze operacje i/lub metoda i/lub materiał. Odwołując się do koncepcji zintegrowanych zadań Janusza Gniteckiego, wyróżniam typy zabaw twórczych:

- **Zooo** obejmują metody otwarte, operacje-otwarte, materiał otwarty. Podczas realizowania tego typu zabaw dzieci wymyślają i projektują własną koncepcję zabawy, materiał jest dowolny a wykorzystywana metoda realizacji zadania – heurystyczna.
- **Zooz** obejmują metody algorytmiczne, materiał otwarty, operacje twórcze. Zatem tutaj dziecku narzuca się metodę realizacji zabawy, ale operacje dzieci są twórcze, gdyż bawią się według własnego pomysłu z wykorzystaniem dowolnego materiału.
- **Zozo** obejmuje metody heurystyczne, materiał zamknięty i stosowanie operacji twórczych. Dzieci podczas zabaw mają narzucone materiały do zabawy, jednak wykorzystują w zabawie swobodne operacje, tj. własne pomysły i metody ich realizacji.
- **Zozz** dzieci realizują własne pomysły zabawy. Jednak materiał do zabawy jest podany przez nauczyciela i zastosowana metoda ich realizacji jest też algorytmiczna.
- **Zzoo** operacje dzieci są odtwórcze. Muszą one poprawnie wykonać swoje zadanie, realizując pomysł nauczyciela – operacje odtwórcze. Materiał i metoda w tego typu zabawach są otwarte, ponieważ dziecko samo wybiera materiał i metodę do realizacji zabawy.
- **Zzoz** operacje są odtwórczy. Dzieci same decydują o materiale do zabawy, stosują jednak metodę algorytmiczną, nauczyciel narzuca im sposób realizacji zabawy.

W rozdziale drugim przedstawiłam metodologiczne podstawy badań własnych. Przedmiotem badań empirycznych jest twórczość dzieci wyzwalana podczas zabaw w przedszkolu. W badaniach posłużyłam się metodą eksperymentu pedagogicznego oraz techniką testu i obserwacji. Dla potrzeb niniejszych badań wykorzystałam następujące narzędzia badawcze: test twórczości językowej autorstwa E. Filipiak, test statystyczny t-Studenta, *Kwestionariusz Obserwacji Twórczych Zachowań Dzieci* – wersja dla nauczycieli - autorstwa M. Magdy-Adamowicz, *Klucz do Kwestionariusza Obserwacji Twórczych Zachowań Dzieci* - autorstwa Marzenny Magdy-Adamowicz, *Protokół obserwacji procesu twórczego dziecka zachodzącego w czasie zabaw* – autorstwa K. Miłek, *Kwestionariusz Obserwacji Efektu Twórczego* – autorstwa K. Miłek, *Arkusze obserwacji dziecka* autorstwa D. Kubickiej zmodyfikowany przez K. Miłek.

Badania zostały przeprowadzone wśród dwóch grup dzieci 5-letnich uczęszczających do Przedszkola „Bursztynowy Zamek” w Kaliszu. W każdej grupie obecnych było 30 przedszkolaków: 15 dziewcząt i 15 chłopców. Badania były prowadzone przez 6 miesięcy na przełomie 2015 i 2016 roku.

Badania eksperymentalne podzielono na kilka etapów.

Pierwszy etap eksperymentu przeprowadziłam w dwóch grupach 5-latków za pomocą testu twórczości językowej (autorstwa E. Filipiak). Po analizie danych wyodrębniono dwie grupy:

1 grupa – to grupa kontrolna określona literą (A), licząca 30 dzieci. We wstępnych badaniach uzyskała najlepsze wyniki od pozostałych, czyli jest najwięcej osób twórczych.

2 grupa – eksperymentalna oznaczona literą B. Jest to grupa, która we wstępnych badaniach uzyskała najgorsze wyniki, czyli jest najmniej dzieci twórczych.

W drugim etapie eksperymentu wprowadziłam 2 godziny dwa razy w tygodniu przez 6 miesięcy w grupie eksperymentalnej czynnik eksperymentalny, tj. zabawy twórcze. Wówczas prowadziłam też obserwację procesu twórczego, zachowań twórczych i efektu twórczego. W grupie kontrolnej realizowano obowiązującą podstawę programową wychowania przedszkolnego.

Trzeci etap badań – po sześciu miesiącach eksperymentu sprawdziłam jego efektywność za pomocą narzędzia test twórczości językowej (E. Filipiak, 1996).

W dysertacji sformułowałam dwa problemy badawcze, które następnie uszczegółowiłam. Adekwatnie do poszczególnych problemów wyodrębniłam zmienne niezależne główne: język mówiony dziecka 5-letniego, zachowania twórcze, proces twórczy, efekt – dzieło twórcze.

Trzeci rozdział zawiera analizę i interpretację wyników badań. Analiza wyników przeprowadzonego eksperymentu pozwoliła określić wpływ zabaw twórczych na rozwój języka mówionego 5-latków. Porównałam wyniki badań przeprowadzone w grupie eksperymentalnej i kontrolnej, co pozwoliło na wyciągnięcie wniosków. Zaprezentowałam także sylwetki twórcze 5-latków. Przedstawiłam jak przebiegał rozwój języka twórczego, procesu i efektu twórczego oraz cechy charakterystyczne zachowań twórczych pięcioletków.

Jak już wspomniałam, w rozprawie sprecyzowałam 2 problemy główne.

Pierwszy z nich brzmiał *Jaki jest wpływ zabaw twórczych na twórczy język mówiony 5-latków?* Do tego problemu sformułowano problemy szczegółowe.

I etap badań

Zatem przeprowadziłam test, na podstawie którego określiłam poziom twórczego języka mówionego 5-latków w obu badanych grupach na początku eksperymentu.

Badanie twórczego języka mówionego w I etapie badań pokazało:

- W grupie kontrolnej, czyli w grupie A, jest: 2 przedszkolaków o poziomie wysokim, 15 dzieci o poziomie średnim i 13 dzieci o poziomie niskim;
- W grupie eksperymentalnej, czyli w grupa B, jest: 2 przedszkolaków o poziomie wysokim, 9 osób o poziomie średnim i 19 przedszkolaków o poziomie niskim.

II etap badań

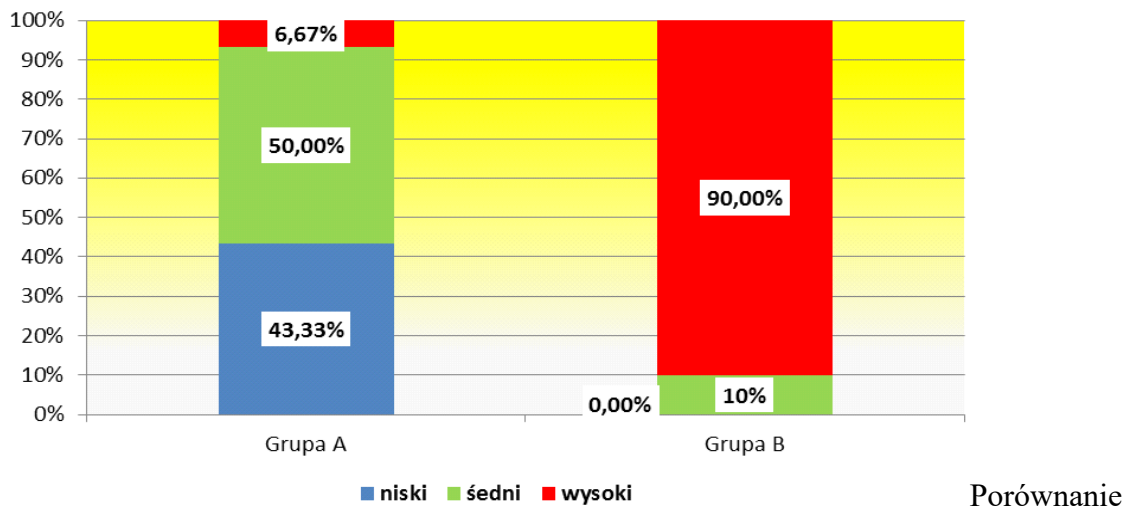
W grupie A prowadzono zajęcia zgodnie z programem zajęć przedszkolnych.

W grupie B przez okres pół roku prowadzono zajęcia eksperymentalne, polegające na wprowadzeniu czynnika eksperymentalnego, czyli zabaw twórczych.

III etap badań

Obejmował przeprowadzenie ponownego testu stwierdzający poziom twórczości językowej.

Uzyskane wyniki z III etapu badań określiły poziom twórczego języka mówionego.

poziomu języka twórczego 5-latków z grupy A i B – eksperymentalnej na koniec badania

Uzyskałam następujące wyniki:

- Grupa A (kontrolna) – 2 osoby o poziomie wysokim, 15 osób o poziomie średnim, 13 osób o poziomie niskim,
- Grupa B (eksperymentalna) – 27 przedszkolaków o poziomie wysokim i 3 osoby na poziomie średnim.

Jak już wspomniałam w pracy określiłam również problemy szczegółowe do problemu głównego.

Szczegółowe problemy badawcze:

- *Jaki jest wpływ zabaw twórczych na twórczość leksykalną języka mówionego 5-latków?*

Wyniki testu twórczości językowej w I etapie badań w grupach A – kontrolnej i grupie B – eksperymentalnej i w III etapie eksperymentu

Porównanie wyników wyraźnie wskazuje, że poziom twórczego języka mówionego w zakresie twórczości leksykalnej wyraźnie wzrósł w grupie B – eksperymentalnej, z 39 pkt. do 83 pkt., podczas gdy w grupie A - kontrolnej pozostał prawie na tym samym poziomie.

- *Jaki jest wpływ zabaw twórczych na twórczość syntaktyczną języka mówionego 5-latków?*

Powyższy wykres wskazuje, że zabawy twórcze prowadzone w grupie B – eksperymentalnej zwiększyły twórczość syntaktyczną języka mówionego badanych 5-latków. Pod wpływem zabaw twórczych w grupie B dzieci w I etapie badan uzyskały 26 pkt. a w III etapie – 77 pkt.

1.3. Jaki jest wpływ zabaw twórczych na fabularyzację wypowiedzi 5-latków?

- a- brak lub zaburzona spójność logiczno-syntaktyczna,
- b- spójność logiczna i syntaktyczna niepełna,
- c- zdyscyplinowanie logiczne i syntaktyczne,
- d- naturalne „niewymuszone” przedstawienie wielowątkowej akcji zdarzeń.

Porównanie wyników testu twórczości językowej u 5-latków w I i III etapie badań wskazały, że dzieci z grupy A – kontrolnej pozostały na prawie niezmiennym poziomie, natomiast dzieci z grupy B – eksperymentalnej w zakresie fabularyzacji wypowiedzi rozwinęły się. Ich wypowiedzi cechowało zdyscyplinowanie logiczne i syntaktyczne, przedszkolaki mówiły zdaniami, zachowując „dynamiczny” ciąg wydarzeń – przyczynowo-skutkowy ujęty w fabułę.

1.4. Jaki jest wpływ zabaw twórczych na wyczerpalność wypowiedzi ustnej 5-latków?

- a- dziecko opowiada o wybranym przez siebie fragmencie,
- b- dziecko zwraca uwagę na kilka właściwości, elementów, cech, zdarzeń, w wypowiedzi,
- c- dziecko ujmuje wszystkie istotne elementy, wszystkie ważne cechy, zdarzenia, podejmuje wszystkie wątki,
- d- dziecko buduje nowe linie narracji.

Analiza wyników testu językowego przeprowadzonego w grupach 5-latków wykazała, że dzieci z grupy B znacznie rozwinęły swoje wypowiedzi pod względem ich wyczerpalności. Dzieci z grupy A – kontrolnej pozostały na podobnym poziomie.

1.5. Jaki jest wpływ zabaw twórczych na kontekst czasowy 5-latków?

- a- wypowiedź wyłącznie w czasie teraźniejszym
- b- częściowy kontekst czasowy
- c- w wypowiedzi występują wszystkie trzy czasy
- d- pełny kontekst czasowy

Porównanie wyników testu twórczości językowej u 5-latków w I i III etapie badań wskazały, że dzieci z grupy A – kontrolnej pozostały na prawie niezmiennym poziomie, natomiast dzieci z grupy B – eksperymentalnej w zakresie kontekstu wypowiedzi rozwinęły się. W wypowiedziach przedszkolaki używały wszystkich czasów.

1.6. Jaki jest wpływ zabaw twórczych na ekspresję wypowiedzi ustnej 5-latków?

- a- obiektywna i lakoniczna relacja zdarzeń,
- b- wypowiedź w kontekście własnego doświadczenia,
- c- subiektywna interpretacja przedstawionych zdarzeń w kontekście własnych przeżyć, doznań,
- d- wypowiedź odzwierciedla osobisty udział dziecka w danej sytuacji komunikowania.

Analiza wyników testu językowego przeprowadzonego w grupach 5-latków wykazała, że dzieci z grupy B znacznie rozwinęły swoje wypowiedzi pod względem ich ekspresyjności. Wypowiedzi dzieci z grupy A – kontrolnej pozostały tak samo ekspresyjne jak w I etapie badań.

1.7. Jaki jest wpływ zabaw twórczych na emocjonalność języka mówionego 5-latków?

- a- lakoniczny sposób przekazywania treści zdarzeń bez zwracania uwagi na przeżycia bohaterów,
- b- ocena zdarzeń i sytuacji, dziecko uwzględnia w wypowiedzi stan emocjonalny bohaterów, ich przeżycia, wyraz twarzy, używając słów nacechowanych emocjonalnie,
- c- dziecko w wypowiedzi odzwierciedla sposób myślenia i wyrażania bohatera,
- d- dziecko ujawnia swój stan psychiczny poprzez wykorzystanie elementów brzmieniowych: barwy głosu, tempa, siły wydechu.

Porównanie wyników testu twórczości językowej u 5-latków w I i III etapie badań wskazały, że emocjonalność wypowiedzi dzieci z grupy A – kontrolnej na koniec badań pozostały na prawie niezmiennym poziomie. Natomiast dzieci z grupy B – eksperymentalnej emocjonalność wypowiedzi się rozwinęły. Przedszkolaki w wypowiedziach odzwierciedlały sposób myślenia i wyrażania bohatera, angażowały się w tok jego myśli, potrafiły analizować motywację działań bohaterów, wypowiadały własne wnioski i oceniały sytuację.

Przedstawione wyniki eksperymentu nie pozostawiły żadnych wątpliwości, że zabawy twórcze wpływają na rozwój twórczość w języku mówionym u dzieci 5-letnich. Po zakończeniu badań okazało się, że przedszkolaki z grupy eksperymentalnej są na wysokim poziomie rozwoju języka twórczego, tylko 3 chłopców pozostało na poziomie średnim. Natomiast w grupie kontrolnej dzieci również rozwinęły język, ale poziom ich twórczości językowej tylko nieznacznie wzrósł. W tej grupie w dalszym ciągu przeważały dzieci odznaczające się niskim poziomem twórczego języka.

Drugi problem główny miał brzmienie: ***Jaka jest specyfika twórczości 5-latków?***

Zgodnie z problemami szczegółowymi tutaj zwróciłam uwagę na: dzieło twórcze (tj. zabawy twórcze), przebieg procesu twórczego, zachowania 5-latków w czasie zabaw twórczych. Inspiracją do zabaw twórczych była czytana literatura, sztuka, przyroda, ekologia, wycieczki, spotkania z ciekawymi ludźmi. Realizowane zabawy twórcze posiadały w sobie pierwiastki twórcze. Najczęściej były to trzy, dwa lub jeden pierwiastek twórczy, np. operator i/lub metody, i/lub materiał (zabawy typu Zooo), które były otwarte lub zamknięte. Dlatego wyróżniłam pięć typów zabaw twórczych:

W zabawie typu Zooo operacje twórcze wyrażały się w tym np., że w czasie słuchanej muzyki dzieci wymyślały, projektowały koncepcje własnej zabawy. Pomysł zależał od dzieci. Materiał również nie był skonkretyzowany przez nauczyciela. Na każdej wyspie leżały różne narzędzia, materiały plastyczne i techniczne oraz zabawki. Sposób wykonania również był dowolny.

W zabawie typu Zooz inspirowanej wierszem L. J. Kerna *Piotruś i powietrze* dzieci swobodnie wykonywały operacje, opowiadając różne przygody, materiał również był otwarty, gdyż dzieci swobodnie dobierają narzędzia, zabawki, materiały.

W zabawie twórczej typu Zozo inspirowanej przyrodą dzieci miały narzucony materiał tj. owoce jesieni (liście, kasztany, wrzos itp.). Miały natomiast swobodę precyzowania pomysłów i ich realizacji, czyli otwarte operacje. Również dowolnie dobierały techniki, metody pracy.

Zabawa twórcza typu Zozz była inspirowana poezją. Dzieci wysłuchały wiersz *Na straganie* Juliana Tuwima. Z bibuły, plasteliny, papieru kolorowego mały one wykonać warzywo występujące w wierszu. Każde dziecko wzięło warzywo wykonane przez siebie. Dzieci swobodnie tworzą przedstawienie, poruszając warzywami adekwatnie do słów wiersza. Wszystkie dzieci na raz wypowiadały słowa „*A to feler, westchnął seler*”.

Zabawy twórcze Zzoo Wszystkie dzieci podczas zabawy siedziały przy stolikach, uważnie patrząc na zawieszoną na tablicy żabkę. Każde z nich wykonywało swoje pracę dowolną techniką. Najczęściej były to kredki, chociaż szóstka dzieci wycinała z kolorowego papieru elementy postaci żaby i je sklejała. Zatem odwrotne były operacje, materiał, a heurystyczna metoda.

Zabawy twórcze Zzzo. Dzieci wykazywały się oryginalnością i pomysłowością w zakresie wykorzystania papieru. Chodzi tu o zabawę, podczas której dzieci w grupach 3-osobowych podjęły się zabawy wykonania stroju - ubrania z gazety i szarego papieru. Dzieci otrzymały spinacze, taśmę klejącą i klej – materiał zamknięty. Metoda ich wykonania była otwarta. Miały wykonać jedno dowolne ubranie np. bluzki, kapelusza, spódniczki. Nauczyciel pokazał jak wykroić poszczególne elementy i jak je łączyć - operacje odwrotne.

Zabawa twórcze typu Zzoz. Zabawa polegała na tym, że nauczycielka zaprezentowała zbudowany z klocków zamek. Dzieci mają swobodę jedynie w zakresie wyboru materiału (rodzaje klocków) do zabawy konstrukcyjnej. Pozostałe elementy są im narzucone, tj. muszą odwzorować zamek i metoda też jest algorytmiczna.

Poprzednio zamieszczone wnioski nie dotyczyły zabaw twórczych. Analiza badań ukazała, że dzieci należące do grupy eksperymentalnej pod wpływem zabaw twórczych znacznie twórczo wykorzystywały swój potencjał. Najbardziej twórczą okazała się zabawa typu Zooo, która eksponuje twórcze aspekty myślenia i działania oraz otwarty materiał i metodę zabawy. Dzieci podczas zabaw typu Zooo miały całkowitą swobodę poszukiwania własnej inicjatywy zabawy twórczej. W pozostałych typach zabaw istniały jedynie jeden lub dwa pierwiastki twórcze.

W grupie eksperymentalnej wszystkie dzieci podczas zabaw twórczych rozwinęły swoje zachowania twórcze. W I etapie badań wśród badanych 5-latków było 19 dzieci o niskim poziomie zachowania twórczego, 9 dzieci o średnim poziomie zachowania twórczego i tylko 2 dzieci o poziomie wysokim. Po przeprowadzonym eksperymencie w badanej grupie B 26 dzieci wykazywało średni poziom zachowań twórczych a 4 dzieci poziom wysoki. Przebieg procesu twórczego 5-latków z grupy eksperymentalnej wyglądał następująco: w I etapie badań dzieci przeważnie były na poziomie niskim procesu twórczego – 19 dzieci.

Poziom średni procesu twórczego prezentowało 11 dzieci. Żadne dziecko nie osiągnęło wysokiego poziomu procesu twórczego. Analiza badań ukazała, że dzieci należące do grupy eksperymentalnej pod wpływem zabaw twórczych znacznie wykorzystywały swój potencjał twórczy.

Zawarta przeze mnie w rozprawie analiza badań upoważnia do postulowania dalszych rozważań teoretycznych i empirycznych. Złożoność twórczości dzieci jeszcze wymaga dalszych badań inter- i interdyscyplinarnych. Wśród wielu interesujących badań zwraca się uwagę na konieczność rozwiązania następujących problemów:

- różnic potencjału twórczego między dziewczynkami a chłopcami,
- wpływu środowiska rodzinnego, rówieśniczego, przedszkolnego i lokalnego na rozwój lub hamowanie twórczości,
- pracy pedagogicznej przyspieszającej lub hamującej rozwój twórczości dzieci.

Prowadzone przez mnie studia, badania i rozważania nie wyczerpują całokształtu problematyki twórczości dzieci. Nie było to moim zamierzeniem. Tak szeroki zakres badań nie mieści się w możliwościach jednej osoby – początkującego badacza. Stąd też powyższe propozycje prowadzenia badań mogłyby poszerzyć zakres i głębię oraz kontekst analizowanego tutaj zagadnienia. Jednocześnie pojawia się nadzieja, że przedstawione w pracy rozważania i wyniki badań wniosą pewien wkład do rozwoju pedagogiki i edukacji przedszkolnej.